

in svečnikov, ki so za meščane financirali gladiatorske igre. Gaj Junij Prisk iz Arelate je ob priliki svoje kandidature za enega od obeh županov dal za mesto zgraditi oz. obnoviti podij v amfiteatru z vrati in srebrnim kipom Neptuna, ko pa je županstvo dobil, je dal še dodatno iz svojega premoženja postaviti štiri bronaste kipe. Priredil je tudi igre in uprizoritev lova na divje živali, ki so trajale dva dni, za mestne svetnike pa je ob tej priliki organiziral banket.

Med napise, ki se nanašajo na amfiteatre, sodi tudi znani počastilni napis na marmornem podstavku za kip (t. i. "marmorni spomenik iz Thorignya") za uglednega meščana Tita Senija Solemna, ki so mu ga dale postaviti Tri Galije. Najden je bil v kraju Vieux (*Aragenuae*) pri Caenu, dolga stoletja pa je bil shranjen na gradu v Thorignyu. Zelo dolg napis iz leta 238 po Kr. je vklesan na treh straneh baze, na sprednji in obeh stranskih. Na prednji strani je navedena kariera Tita Senija Solemna, na desni stranski ploskvi je vklesano pismo prefekta pretorija Edinija Julijana prokuratorju Badiju Komnianu, ki vsebuje hvalo Titu Seniju Solemnu, na levi pa pismo vladarskega namestnika v provinci Britaniji Klavdija Pavlina Semniju Solemnu. Le-ta je bil v svojem rodnem mestu Aragenuah ugleden in zaslužen mož, med drugim eden od dveh županov, svečenik Rome in Avgusta v osrednjem svetišču Treh Galij ter upravitelj rudniških financ. Za mesto je ogromno napravil, med drugim je dal prirediti 32 gladiatorskih iger. Kot je razvidno iz napisa, je osebno dobro poznal nekaj uglednih osebnosti z Elagabalovega dvora.

Napisi gladiatorjev so največkrat nagrobniki, ki so jim jih postavili žene, njihovi učitelji ali tovariši. Večina je umrla precej mladih, v napisu je pogosto navedeno tudi število zmag, ki so jih dosegli. Nekaj je tudi posvetilnih napisov: oltarje so posvečali predvsem Diani in Nemezi. Zbrani in komentirani so tudi napisi na stopnicah amfiteatrov, ki so določali, kje kdo sedi.

Knjiga je zelo zanimiva, še posebej neobhodna pa je za vse, ki se ukvarjajo s sociološko aktualnimi problemi gladiatorskih iger, predstav lovov na divje zveri, zabave in preživetja prostega časa v antiki.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Supplementa Italica. Nuova serie 18. Edizioni Quasar, Roma 2000. 394 strani, številne fotografije med besedilom.

18. zvezek te izredno pomembne epigrafske serije, ki tekoče dopolnjuje *CIL* in druge stare epigrafske korpuse rimskih napisov Italije, vsebuje štiri prispevke. Prvi obravnava napise rimskega mesta Reate (zdaj Rieti) in njegovega upravnega teritorija iz 4. italске regije (*Sabina et Samnium*), napise je zbrala, opisala in komentirala Maria Carla Spadoni. Avtorica drugega članka je Silvia Maria Marengo, ki objavlja napise iz mesta Trea iz 5. regije (*Picenum*). V tretjem in četrtem članku so objavljeni napisi dveh mest iz 6. regije (Umbrije), v tretjem Giovanna Asdrubali Pentiti objavlja napise iz Amerije, v četrtem pa Simona Antolini napise iz Suase. Na začetku vsakega članka je bibliografija ter zgodovinsko-arheološki oris rimskega mesta, sledijo popravki in dopolnitve k napisom, ki so že bili objavljeni v enem od epigrafskih korpusov. Osrednji del članka so novi napisi, vsi objavljeni s fotografijo, če le niso izgubljeni, vsak prispevek pa zaključujejo epigrafski indeksi, s pomočjo katerih se je mogoče zlahka znajti tudi med večjim številom napisov.

Shema prispevkov, ki se je že takoj izkazala za zelo dobro, je ostala enaka vsa leta izhajanja zvezkov serije *Supplementa Italica*. Dejansko prinaša mnogo več kot le nove napise, saj so posebej pomembni izčrpni zgodovinsko-arheološki uvodi, ki nudijo zadnji, običajno popolni pregled zgodovine in arheologije mesta ter vso relevantno literaturo. Nujno je upoštevati tudi popravke in dopolnila k napisom iz *CIL*-a in drugih

korpusov, ker pogosto vsebujejo pomembne nove podatke.

Najzanimivejši del so seveda novi napisi, ki prinašajo povsem nove informacije za zgodovino obravnavanih mest, včasih pa tudi nove podatke, pomembne za cel imperij, npr. napisi, kjer so navedena službena mesta iz dolge kariere kakšnega senatorja ali rimskega viteza oz. vladarski ali votivni napisi. Največ napisov je bilo najdenih v mestu Reate, od koder je izvirala Vespazijanova družina: Svetonij, ki je napisal knjigo življenjepisov rimskih cesarjev, je za Vespazijanovega deda omenil, da je bil *municeps Reatinus*, meščan mesta Reate. Avtorica objavlja 84 novih napisov, med katerimi jih je nekaj pomembnih za cel rimski imperij. Že prvi je zanimivo posvetilo dvanajstim najsvetejšim bogovom, ki je v takšni obliki redko. Trije oltarji so posvečeni Vakuni, lokalni boginji, ki je morala biti za tamkajšnje prebivalstvo zelo pomembna in po svoji naravi očitno zelo polivalentna. Priporočali so se ji za srečno vrnitev s potovanja in za zdravje ter za druge pomembne stvari v življenju, ki jih niso posebej navedli. Med njenimi častilci so bili tudi predstavniki najvišjih socialnih plasti. V mestu Reate je bilo, podobno kot v mnogih drugih mestih v Italiji, najdeno posvetilo nečaku cesarja Tiberija Germaniku, ki je bil posebej v Italiji izredno priljubljen in so mu italška mesta izkazovala najrazličnejše časti. Zelo lepo nagrobno stelo s ščitom in sulico v zatrepu je dal Publiju Eliju Valentinu, ki je bil po rodu iz Siscije in je služil v osebni cesarjevi gardi, postaviti njegov vojaški tovariš. Ohranjen je daljši *cursus honorum* (službena kariera) na nagrobniku uglednega rimskega viteza Tita Prifernija Peta Memija Apolinarisa - postavil mu ga je sin - ki je svojo raznoliko in dolgo kariero nastopil v vojski (bil je poveljnik 3. kohorte Brevkov iz Ilirika), se visoko odlikoval v Trajanovi dačanski vojni, bil med drugim tudi prokurator v Noriku, na koncu svojega službovanja pa je opravljal najvišje funkcije v svojem rodnem mestu.

Članki prinašajo še mnogo zanimivih napisov, vendar vseh ni mogoče podrobneje predstaviti. Rimski napis je primaren dokument in vsak vedno prinaša nove podatke in osvetljuje kak vidik iz življenja v rimski dobi; prav zato je izpovednost rimskih spomenikov silno dragocena. Kot drugod v italških regijah in provincah rimskega imperija prevladujejo nagrobniki, ki so zlasti pomembni za študij različnih socioloških aspektov in imenoslovja. Sledijo oltarji, posvečeni najrazličnejšim bogovom, večinoma znanim, ki so pomembni za preučevanje kultov in rimske religije. Knjiga sodi med temeljna dela s področja epigrafike, saj dopolnjuje *Corpus inscriptionum Latinarum*, in prav bi bilo, da bi bila v vsaki za antične študije specializirani knjižnici.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Kurt Karpf: *Frühmittelalterliche Flechtwerksteine in Karantanien. Marmorne Kirchenaustattungen aus tassilonisch-karolingischer Zeit.* Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 8 (izdajatelj Falko Daim). Universitätsverlag Wagner, Innsbruck 2001. ISBN 3-7030-0352-9. 153 str., 21 slik, 40 tabel.

Izredno privlačen del stavbne opreme zgodnjesevnoevropske cerkva so kamni s pleteninastim okrasom. Tiste s karantanskega področja predstavlja knjiga Kurta Karpfa, ki se je z njimi srečal pri svojih raziskavah Molzbichla in njegove okolice na Zgornjem Koroškem. Arheološka izkopavanja v tamkajšnji cerkvi sv. Tiburcija so povečala število kmnov s pletenino na več deset. Dotedanje datacije tovrstne cerkvene opreme na Koroškem so poudarjale 9. st., še raje njegov konec. Ker pa je najstarejša cerkvena stavba skupaj s pripadajočim samostanskimi stavbami starejša od tamkajšnjih grobov iz 9. st. in so bili v njej najdeni ostanki kamnite korne pregrade, se je postavilo vprašanje novega ovrednotenja pojava kamnov s pletenino.

Avtor podrobneje obravnava kamne s področja Koroške in Vzhodne Tirolske, ki bi lahko ležali na področju zgodnesrednjeveške Karantanije. Uvodoma poda zgodovino raziskav, predstavi posamezne vrste kamnov s pletenino od plošč korne pregrade do prižnic, vrste okrasa ter kratek pregled nastanka pletenine. Sledi pregled najdišč, kjer predvsem obravnava njihov zgodovinski kontekst s pomočjo arheoloških in pisnih virov. Ugotovi, da se najdišča kopičijo ob starih upravnih centrih (Krnski Grad, Millstatt/Molzbichl, Oberlienz), ki bi lahko bili upravni centri pomembnih slovanskih upravnih enot. Zato predlaga delitev domnevnega jedra Karantanije vsaj na tri dele (Abb. 17).

S tem se mu odpre vprašanje prestižnosti obravnavanega okrasja. S historično analizo pride do sklepa, da so bili naročniki lahko samo samozavestni domačini, slovanski velikaši, ki so tudi na ta način skušali pokazati svojo pomembnost proti sosedom v Bajuvariji. Kot čas izdelave pride iz historičnih razlogov v poštev obdobje med 772, ko Tassilo poseže v državljansko vojno v Karantaniji in dokončno odpre vrata pokristjanjevanju, ter 828, ko grofijska ureditev zamenja stare oblastnike. Novi imajo sedež drugod in pač tam gradijo reprezentančne cerkve. Nobena koroška cerkev, ki je nastala po tej prelomnici, nima kamnov s pletenino. Te avtorjeve ugotovitve ne pomenijo samo drugačne datacije, ampak tudi povsem drugačen družbeno-politični kontekst kot pa so ga obravnavanemu okrasju iskali doslej. Morda bi kdo ugovarjal, da bi moral avtor do drugačne datacije priti z umetnostnozgodovinsko analizo okrasja, vendar je umetnostnozgodovinska tipokronologija za kaj takega še premalo natančna. Če se bo v prihodnosti izostrila, obstaja možnost neodvisnega preverjanja. Kljub temu pa je 1998 naključno odkritje prineslo pomemben dokaz za njegovo razlago. V cerkvi St. Peter am Bichl/ Št. Peter na Gori v neposredni sosesčini Krnskega Gradu so pri obnovitvenih delih odkrili del zgodnesrednjeveške kamnite preklade z napisom dveh imen: OTKER·RADOZLA[V]. Kratkost odlomka ne dovoljuje trdnega sklepa ali gre za dve osebi ali eno z dvema imenoma. Nedvomno pa je ime Otker enako imenu Etgar zadnjega samostojnega karantanskega kneza, ki ga poznamo iz Konverzije. Če gre za isto osebo, je družbeno-politični in časovni model Kurta Karpfa našel svojo potrditev.

V zadnjem delu avtor prikaže še stanje kamnov s pletenino v sosesčini: v Bajuvariji, Sp. Avstriji in Panoniji, Sloveniji ter Furlaniji. Pomanjkanje obravnavanih najdb na vzhodu povezuje s kulturnimi razmerami v Avariji, kopičenje v Furlaniji in na Bavarskem je v povezavi s tamkajšnjimi mogočniki, kar mu potrjuje domači model.

Knjigo zaključuje katalog koroških in vzhodnotirolskih kamnov v besedi in sliki. Ta nudi dobro izhodišče za nadaljnje umetnostnozgodovinske raziskave.

Delo odpira nekatera zanimiva problemska vprašanja, saj mojstrsko pretvarja mrtve predmete v historično govorico in postavlja v novo luč razumevanje pisnih virov.

Andrej PLETESKI

Jiří Macháček: *Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely.* Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Brno 2001. ISBN 80-210-2525-5. 298 str., 186 slik.

Staroslovansko najdišče Pohansko pri Břeclavu na južnem Moravskem je eno največjih slovanskega sveta. Večdesetletna izkopavanja arheološkega oddelka filozofske fakultete v Brnu so odkrila tisoče jam in vkopov različnega izvora ter stotisoče najdb. Skupaj z vzorno dokumentacijo vsa ta velika množica podatkov predstavlja izjemen izziv k razlagi izkopanega. S pogumom mladostne zagnanosti ga je sprejel Jiří Macháček,

ki je prevzel tudi vodstvo nadaljnjih raziskav najdišča. 1995 je zasnoval digitalni projekt POHAN, katerega namen je bilo računalniško zajetje podatkov in njihova obdelava. Iz tega je zrasla njegova doktorska disertacija, ki jo je sedaj objavil v knjižni obliki. V njej analizira 37 525 odlomkov posodja, ki je bilo večinoma najdeno v približno 260 stavbnih ostankih.

Lončenina je tista vrsta najdb, ki je je daleč največ. Njena analiza zahteva svojstvene metode. Njegovemu iskanju je Macháček namenil prvi del svoje knjige. Ta je zasnovan povsem na splošno. Najprej podaja kratko zgodovino raziskovanja lončenine, nato obravnava metode obdelovanja lončenine z nasebinskih prostorov. Uvodoma opozori na informacijski filter, ki ga povzročajo že izkopavanja sama ter delo z lončenino po izkopavanjih. Sledi predstavitev procesov odlaganja lončenine in nastajanja skupkov, ki jih najdemo pri izkopavanjih, gre torej za tafonomijo lončenine. Pri tem se pokaže, kako pomembno je, da pri izkopavanjih zajamemo vse odlomke, tudi najmanjše, s čim boljšimi prostorskimi podatki, da je pri analizi lahko pomembna tudi velikost odlomkov in njihova oglednost.

Sledi predstavitev skupin lastnosti lončenine, ki jih je avtor upošteval pri zajemanju podatkov: tiste, ki kažejo način izdelave, in tiste, ki kažejo obliko posode, ustja in okras. Čeprav kot temeljno vprašanje analize izpostavi, katere lastnosti izbrati kot pomembne, skuša najti rešitev v tipu, ki pa ga po načinu določanja prepoznamo kot generalni tip po Klejnovem poimenovanju, torej tip, ki smo ga določili mi sami in naj bi odgovoril na vsa vprašanja hkrati. To pa je več, kot generalni tip zmore. V najboljšem primeru se z njegovo pomočjo lahko približamo kulturnemu tipu. Tega določajo kriteriji, ki so jih postavljali ljudje, katerih življenje skušamo rekonstruirati s pomočjo najdb. Za orodje pri izdelavi tipologije si je avtor izbral korespondenčno analizo iz statističnega paketa za družbene vede (SPSS). Poudarja pa, da njegov cilj ni bila tipologija, saj bi bil potem samo tradicionalni arheolog z računalnikom. Zatem predstavi nekatere matematične metode kronološkega razvrščanja gradiva. Kontrolno matematični analizi vidi v razporejenosti ugotovljenih pojavov v prostoru. pri končni interpretaciji naj bi si pomagali z razlagalnimi modeli, ki jih nudijo etnologija, eksperimentalna arheologija in pisni viri.

Obširnemu teoretičnemu uvodu sledi predstavitev raziskave gradiva s Pohanskega. Zbirko podatkov je avtor zgradil s pomočjo dveh tabel. Prva se nanaša na posamezne objekte in količinske podatke o o posameznih lastnostih lončenine v njih, druga na posamezne odlomke lončenine ter njihove mere ter lastnosti izdelave in okrasa. Objavljena sta vnosna obrazca in pripadajoči šifrant. Za statistično analizo so bili izbrani samo skupki, ki imajo več kot 100 odlomkov lončenine oziroma ta tehta več kot 2 kg. Temu kriteriju je ustrezalo 54 objektov. S pomočjo faktorske analize je skušal določiti tiste lastnosti in njihove povezave, ki naj bi govorile o tafonomiji. Ta analiza naj bi mu izbrala tiste skupke lončenine, ki so nastali v kratkem času in so zato primerni za kronološko raziskavo.

Naslednji korak je bila izdelava tipologije posod s pomočjo korespondenčne analize. Vanjo je bilo zajetih 469 boljše ohranjenih posod, upoštevanih je bilo 53 različnih lastnosti izdelave, oblike in okrasa. Avtorjev namen je bil določiti tipe, ki bi bili časovno izpovedni. Faktorska analiza mu je dala 9 skupin, ki jih določata predvsem oblika in okras in se v precejšnji meri ujemajo s staro empirično tipologijo istega gradiva, ki jo je pred desetletji opravil pokojni B. Dostál. Ker pa so nekatere skupine nejasno razmejene, se je avtor odločil za empirično zmanjšanje števila kriterijev in tako na koncu dobil pet skupin. Njihove lastnosti je predstavil v posameznih histogramih in za skupino F ugotovil razmeroma visoko stopnjo merske enotnosti, ki bi lahko pričala o tem, da je bila narejena z množično proizvodnjo v delavnici po enotnih merilih.

Tafonomski kriteriji so izločili večino naslbinskih jam, tako, da jih je ostalo za kronološko analizo še 50. Pri teh je